

פתח דבר: תיאוריה ביקורתית בעידן הימין החדש

שאול סתר

התיאוריה הביקורתית היא עשייה הגותית שבליכה רעש, עשייה מחוללת רעש – כלומר פעילות אינטלקטואלית שאיננה נותרת תחומה בגבולות המחשבה, בממלכת התבונה והדמיון, וגם לא במגדל השן של המחקר הסדור והחופש האקדמי; אלא כזו שתנועתה מהדהדת בפוליס, מתקיימת בזירה הציבורית ונשמעת במרחב החברתי, נושאת קול ומבקשת למוסרו ולהפיצו. מרכזה הוא סאון ההגות שנוצר מתוך היקשרותה של המחשבה אל המעשה, כלומר אל הפרקסיס. כזו היא לא רק מרגע שנוסדה או שנטבע שמה, אלא כבר מאז 1845, השנה שבה אינטלקטואל צעיר שגלה ממולדתו שרבט כמה מחשבות בעקבות קריאה בספר; כלומר מאז התזות של מרקס על פוירבך. כך כתב מרקס בתזה השנייה: השאלה, האם החשיבה האנושית נוקפת כאמת אובייקטיבית, אינה שאלה של תיאוריה, אלא שאלה מעשית. במעשה [בפרקסיס] חייב האדם להוכיח את האמת, דהיינו את הממשות והעוצמה, את הנופך הזה של חשיבתו. המחלוקת בדבר ממשותה או אי־ממשותה של חשיבה המתבדלת מן הפרקסיס, אינה אלא שאלה סכולסטית גרידא (מארקס 1955, 306).

ההגות הביקורתית, המחשבה העיונית שבסיסה הוא ביקורת החברה ואופקיה הם שחרורה, מבדלת את עצמה כאן מן הסכולסטיקה. השאלה הסכולסטית היא שאלתה של המחשבה; ואילו המעשה האנושי, לרבות זה האינטלקטואלי, הוא פעילות שמתממשת ומתגשמת בעולם המעשה, במערך היחסים החברתיים. בבסיס המחשבה הביקורתית נמצאת לפיכך פנייה מחיי הרוח, חיי העיון או התיאוריה, ה־"vita contemplativa" – כמונחם כחיי המחשבה הטהורה, המבוססת על תנועתו השקטה של השכל; מחשבה מופשטת, מופשטת מגוף,

כלומר מתנאיה החיצוניים, וחגה במעגליה שלה. ההתייצבות מנגד לסכולסטיקה פירושה ויתור על ה"סכולה" – skholē, ויתור על הפנאי כחירות עקרונית וכללית מעבודה, מהצורך לקיים באופן ארצי וחומרי את החיים. זהו ויתור גם על הפניות הנפשית, על השחרור מהדאגה ומהחרדה הכרוכות בקיום הצרכים הגשמיים – שחרור שאמור היה לאפשר שהות במצב של שקילות תודעתית ואיזון רוחני. זהו ויתור על השקט שעל בסיסו ייערכו העיון והלימוד ב-school, מקום מסירת הדעת, בית הרוח, בית הספר. המחשבה הסכולסטית, זו שבמסגרתה נשאלת אותה "שאלה סכולסטית גרידא" על ממשותה של מחשבה הנבדלת מן הפרקסיס, היא מחשבה שמסלקת את ה"א-סכוליה" – מחסור בפנאי, הנשען על מערכי הפעילות המקיימים את החיים הגשמיים. היא נאטמת לתנועתו אחוזת התזזית של הקיום האנושי החומרי, שהוא קיום רועש, שכן "אסכוליה" פירושה גם רעש; אותה המיה התובעת עשייה ומלווה אותה; המיית הפרקסיס.

בספרה **המצב האנושי** שרטטה חנה ארנדט את המהלך שהפריד את הסכוליה והאסכוליה, הנגיד וקייטב ביניהן, ורומם את העיון הסכולי על פני הפעילות האסכולית (ארנדט [1958] 2013, 40-46). מהלך זה ניצב בלב המסורת הפילוסופית-תיאולוגית של המערב הנוצרי: מאפלטון ואריסטו, דרך הפרשנות הנוצרית לכתבי הקודש ועד האקדמיה בת זמננו, רבים תופסים את המחשבה כפעולה הנאצלת ביותר של האדם, ודורשים בתוקף את השקט הנחוץ לה. אקדמאים רוצים לחקור בשקט, להשתחרר מתלאות הקיום, להיאטם מפני רעשי העולם, ולעסוק במושגים ובמבנים מופשטים. את הרצון הזה הם נוחלים מן הכתבים שבהם עצמם הם מבקשים להתעמק; ועוד יותר מכך, מן המוסד החברתי שבין כתליו מתעמקים בכתבים אלה – מן האוניברסיטה עצמה, מאז האוניברסיטאות הראשונות באירופה במאות השנים-עשרה והשלוש-עשרה, האוניברסיטאות הסכולסטיות. ארנדט ביקשה בספרה לערער על ההיררכיה, שנטבעה לכאורה בראשית הזמנים, בין חיי הרוח לחיי המעש, ולחזור לרגע היסטורי קודם, קדם-פילוסופי, שבו היה לטענתה תחום מעשה אחד שלא נפל מן העיון התיאורטי, והוא תחום הפעולה הפוליטית. מדובר באותה פעילות המתקיימת בין בני אדם שלא בתיווכם של דברים או חומר, שלא על מנת לקיים את החיים או ליצור כלי עבודה – ללא תכלית חיצונית כלל. זהו תחום הפעולה והדיבור שאותו זיהתה ארנדט כתחום של העשייה הפוליטית, תחום שבדמוקרטיה האתונאית, זו שלפני אפלטון, היה ראוי ואף נעלה על העיון התיאורטי. אולם היפוך ערכי זה של ארנדט רק מחזק את היחס האנטגוניסטי בין רעש למחשבה ואת עמדתו הנחותה של הרעש, כלומר של מלוא היקף הפעילות הכלכלית והחברתית, שכן על מנת להרים על נס את הפעולה הפוליטית, ארנדט מפרידה אותה בחדות מן התחומים הנוספים של חיי המעש, ה-vita activa, שאכן נותרים, גם אצלה, נחותים. במובן מסוים היא הופכת את התחום הפוליטי – בטהרתו, כלומר באופן נבדל מן העבודה והמלאכה – לסכולה חדש הנשען על הפנאי מסיפוק תנאי הקיום ויצירת מכשירים, על החירות מן הצרכים והכורח, על השחרור מן התוצר והתכלית; ובכך הוא נעשה דומה לחיי העיון והרוח, וגם הוא מבוסס על דחיקתו והרחקתו של הרעש.

התיאוריה הביקורתית, לעומת זאת, תבעה את קיומה של מחשבה אסכולית. אל מול חיי העיון הסכולסטיים מכאן וחיי הפעולה הפוליטית הספונטנית הארנדטיאנית מכאן, היא פיערה מרחב של הגות רועשת. רעש, כלומר שאון והמולה, צליל חזק ולא נעים, הפרעה במרחב הקולי; קול שלא במקומו, חסר מובן, שאינו נושא משמעות, שייריו הדחויים של הצליל; ולכן צרימה במהלך הסונורי התקין, קיטוע בזרימה הצלילית ההרמונית. אם הסכולסטיקה ביקשה לדומם את הרעשים, לנקות את ההפרעות, כך שיוותר רק המהלך הקולי – הטיעוני – הראוי, הרי התיאוריה הביקורתית היא מחשבה שהזמינה את הרעש לתוכה. היא תבעה לחשוב מתוך רעשי העולם, איתם ואותם; וכן לחשוב אל רעשי העולם, כלומר לשוב את העולם בניסיון להרעישו – לעשות בו מעשה, לטלטלו ולשנותו. התיאוריה הביקורתית פנתה מן המהלך הצלילי הרהוט וביקשה לחשוב, מצד אחד, על תנאי הפקת הצליל ומהלכו – כלומר על התשתית לאופני ייצור המובן והמשמעות והעמדת הטענות; ומצד שני, על מה שחורג מהטענה ומתנאיה, על הצלילים הלא תקינים – ההפרעות, הסטיות, הכשלים והטעויות. הרעש היה לחלק אינטגרלי של החקירה עצמה, ופעמים רבות למוקדה ממש. ככל שהתפתחה התיאוריה הביקורתית והתבדרה, ככל שניתקה ממוצאה המרקסיסטי, כך הוא גבר והיה לרב-כיווני ורב-ערוצי. מה שנחשב בעבר לרעש לבן המלווה את החקירה – זהותו האתנית והמגדרית של החוקר או החוקרת, מיקומו החברתי, יחסי הכוח בינו לבין מושא החקירה, התוואי המוסדי שבו נערך המחקר, לשון החקירה – נכנס כעת למרכזה. אין מחשבה ללא מחשבת ההתמקמות, ללא פרובלמטיקה של הייצוג, ללא עצבוב מפורט של עור התוף שמבעד לו שומעים את הלכות העולם.

ואמנם היום אלה המהלכים הרב-כיווניים של התיאוריה הביקורתית שמעניקים לה את חלותה הגוברת ואת גמישותה הרבה: המעברים והמשכים, הרטטים וההצטלבויות, אותה סקאלה של עוצמות בתיאוריית האפקט, בפוסטהומניזם, באנתרופוקן, בפרפורמנס, שנמצאות תמיד בין לבין – בין הגוף לתודעה, בין האנושי לחייתי, בין החי למכני, בין ההיסטורי לטבעי, בין המופע לייצוג. שטף רב-ערוצי של דיסמינציה צלילית – שכמו נענה, מקץ שנות דור, לקריאת הכיוון של עדי אופיר, העורך המייסד של תיאוריה וביקורת, כפי שנכתבה בפתח הדבר של הגיליון השני של כתב העת:

לדיון הביקורתי בתרבות אין נקודת-מוצא קבועה, אין מתודה אחת ואין מטרה מלכתד [...] מחקר התרבות אינו יכול להתגדר בסוג אחד של תופעות שיש להן שדה-מחקר תחום וחוקיות הניתנת לפענוח סופי, משום אופיין הלא-מוגדר והרב-משמעי של התופעות הנחקרות [...] הדיון הביקורתי בתרבות הוא על כן אקלקטי מעצם מהותו, הן ביחס לנושאו והן ביחס לשיטות המחקר ולהנחות-היסוד התיאורטיות המשמשות בו. מכאן נובע גם אופיו הבינתחומי של הדיון (אופיר 1992, 3).

בראשית שנות התשעים עוררו הדברים הללו הד גדול. הם כוונו נגד כל מהלך פרשני אחדותי הנשען על מסד קבוע ועוקב אחר פרוצדורת הסבר סדורה; נגד תחומי ידע נפרדים ובדידים, הנושאים איתם את תולדות התפתחותם; ויותר מכול, נגד הנרטיב ההגמוני של האידיאולוגיה הלאומית. הם חיפשו נתיבי מילוט בעזרת קריאות מפרקות, נקודות מבט מתחלפות וחיבורים מפתיעים – בריקות של ריבוי נגד הבטליון היציב האחד. ואמנם התיאוריה הביקורתית בעברית נוסדה בתקופה של התפרקות הגוש הסובייטי והשתררותה הסופית של הפאקט־אמריקנה, לאחר שוך המאבקים של שנות השבעים ולאור המתקפה על ה"מטא־נרטיבים" הגדולים. היא נוצרה ברגע הליברלי ביותר של החברה הישראלית – בשנות התשעים העליונות, שנות הליברליזציה המואצת של הכלכלה בישראל ותהליכי הנורמליזציה החברתיים. היא פעלה מתוך הרגע הזה, וכך בלבד הקצינה אותו וביקרה אותו; היא עוררה את האקדמיה הישראלית, המגויסת למחקר לאומי, מתרדמתה הדוגמטית והערתה לתוכה מהלכים ביקורתיים חיצוניים תוך תרגומם התרבותי ועדכונם הפוליטי למקום הזה. אל מול האוניסון של דרך המלך היא העמידה מתווים סונוריים מתפצלים.

המהלך הזה נחל הצלחה רבה, אולי רבה מדי. הדי הרעשים השתלטו על שמיעתנו; אנחנו שרויים בטנטון מתמיד, מוצפים בקולות שונים, מופרעי קשב. הדיסמיניציה של הרעשים מתקיימת היום לא רק כמעשה של הביקורת; היא נגזרת של ריבוי שאינו נושא אופק של שחרור, אלא הוא צורת פעולתו של הכוח. הצבירה של ההון, שרשרת הספקולציות הפיננסיות, הספקטקליזציה של הדימויים, הגודש של הראווה – כל אלה רכיביו של השלב הנוכחי של הקפיטליזם הניאוליברלי. הדברים מתפוררים, המרכז לא מחזיק – במילותיו של ייטס; אך האומנם נפרסת אנרכיה על העולם? בעשור האחרון אנו עדים לעלייתו של כוח שלטוני שאינו אחוז בסדר, ולו למראית עין; כוח לא אחיד ולא רוט, כוח שמצהיר על נביבותו ומתהדר בכשלי; כוח שמחבל במנגינה המאחה ומשמיע במכוון רעש מחריש אוזניים. הפה האחד של האידיאולוגיה – סדור וכוזב – התבקע והיה לפה פרוץ ומפורר. אבל בכך לא אבד כוחו; להפך, אחוז תזזית הוא מצליח להתכנס לסמכותנות ריכוזית דכאנית מאין כמותה. כעת, הריבוי הוא שמרעים במלוא עוצמתו, בהרעשה גדולה.

***

אותו כוח שמופיע לאחרונה על במת העולם כתמנון רב־זרועות הוא שניצב בלב הגיליון הנוכחי ומכונה בו "הימין החדש". זוהי בראש ובראשונה תופעה פוליטית, שבמרכזה עלייתם לשלטון של מנהיגים סמכותניים במדינות רבות ברחבי העולם: ויקטור אורבן בהונגריה, שמרכזו בידיו סמכויות שלטון כמעט בלתי מוגבלות, מחסל את העיתונות החופשית, חוסם את ההגירה לארצו ומנהיג מדיניות אתנוצנטרית בדרך לכינונה של "המדינה הלא ליברלית"; ולדימיר פוטין, המקיים ברוסיה שלטון יחיד חסר עכבות; דונלד טראמפ, המיליארדר חסר הבושה, הגחמני והמעורער, המיוזגן והגזען שנבחר לתפקיד נשיא ארצות הברית של

אמריקה; בן דמותו ביבשת הדרומית, ז'איר בולסונרו בברזיל – מברא יערות גשם, תוקף את אזרחיו ותומך בעינויים; ורודריגו דוטריטה בפיליפינים, מחיה "המלחמה בסמים" על כל קורבנותיה. גלויים להם שליטי ימין מהוגנים מעט יותר, אך כאלה שכבר נדמים נצחיים ומשנים אט-אט את המאפיינים החוקתיים של מדינותיהם: נרנדרה מודי בהודו, רג'פ טאיפ ארדואן בטורקיה ובנימין נתניהו בישראל. במקביל גם במדינות אחרות, שנדמו עד לפני רגע דמוקרטיזציה למשעי, הולכות ומתחזקות מפלגות ימין לאומניות וקסנופוביות, אנטי-מוסלמיות ולעיתים אנטישמיות – מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה, החזית הלאומית של מרין לה-פן בצרפת, הליגה הצפונית של מתאו סלביני באיטליה ועוד ועוד. בכל מדינה ומדינה הובילו לכך מגוון תהליכים ייחודיים, אולם ייתכן כי אנו מצויים בעיצומו של שינוי משטרי גלובלי שכליבו היחלשותה של הדמוקרטיה הליברלית והפיכתה לפוסט-דמוקרטיה (Crouch 2004) או לדמוקרטיה ריאקציונרית (Mondon and Winter 2020) – וכך יבוא לידי סיום הסדר העולמי שנוסד לאחר מלחמת העולם השנייה. אולם הימין החדש איננו רק עניין משטרי. הוא תופעה תרבותית ותודעתית רחבת היקף, שמשנה את תצורות השיח החברתי ומשטרי האמת שבו; את אופני הבנת העצמי ואפשרויות הפעולה האישית והקולקטיבית; את המבע הלשוני והדימויי ואת סדרי התשוקה והדמיון. ההדים האדירים בכל תחומי החיים מעידים על הרעש הטקטוני שמתחולל בעשור האחרון.

הימין החדש – באיזה מובן הוא חדש, ובאיזה מובן הוא ימין? האם המנהיגים והמפלגות, וכן התנועות החברתיות וסדרי השיח של העשור האחרון, אכן נבדלים באופן עקרוני מן הימין שקדם לו, "הימין הישן" – שניהל מדינות רבות, חוקק חקיקה נרחבת, והעמיד תנועות חברתיות גם כחלק מאותו סדר עולמי שלאחר מלחמת העולם השנייה? במה שונה אותו "ימין חדש" מממשלות המלחמה בטרור וכלכלת הביטחון שלאחר 11 בספטמבר; מהשמרנות הניאו-ליברלית וממדיניות ההלם של שנות השמונים; מהתגובה הריאקציונרית למדיניות הרווחה מכאן ולמאבקים האנטי-קולוניאליים מכאן בשנות החמישים? ואולי אותם מנהיגים סמכותניים שמצמצמים את הבסיס הדמוקרטי או הליברלי במדינותיהם הם רק השלב האחרון, לפי שעה, של הסחף הגדול לימין, אותו סחף שפרנסואה קוסה מראה כיצד שטף את הפוליטיקה העולמית בחמישים שנים של "מהפכות נגד" (Cusset 2018)? או שמא לפנינו תצורה של משטרי ימין שאיננה רק חלק מאותו סחף, אלא חורגת ממנו לעבר משהו שניתן לכנותו פרוטו-פשיזם (Traverso 2019) או "פשיזם נשאף" (Connolly 2017) – ולכן למעשה תצורה מחודשת שחולקת עם הפשיזם האירופי משנות העשרים והשלושים כמה מאפיינים עקרוניים? ואולי הימין החדש הוא נגזרת ישירה של המשטר הניאו-ליברלי בצורתו הנוכחית – שאיננו רק בבחינת מערך כלכלי רב-עוצמה, אלא היגיון כולל שמעמיד מוסדות חברתיים וצורות חדשות של סובייקטיביות (Brown 2019)? ואולי בכלל אי-אפשר להבין את הימין החדש מתוך ההבחנה בין ימין ושמאל – הבחנה מימי המהפכה הצרפתית, כלומר רפובליקנית ביסודה? אולי יש לזנוח את הדיאדה הזו לטובת

המשגה אחרת, כמו זו של הפופוליזם, וכך לעמוד על נבדלותו של הזן החדש של המנהיגים והתנועות מפוליטיקת הימין שקדמה לו – פוליטיקה שמרנית, ליברטריאנית, או אפילו ניאו ליברלית בכללותה – זן שרק כרת ברית פוליטית עם מפלגות הימין על מנגנוניהן רבי העוצמה על מנת להגיע לשלטון (Mouffe 2018; Fraser 2019)? את העמדה האחרונה הזו מובילות תיאורטיקניות שקוראות לנתק את אותה ברית לא קדושה ולהציב ברית נגדית שתכונן "פופוליזם שמאלי" – שאותו אולי נוכל לכנות ביום מן הימים "שמאל חדש", כיוון שבינתיים נדמה שאנחנו מוקפים בימין חדש ובשמאל ישן, ישן עד מאוד. ואילו אותו ימין חדש אף מכשיר רטרואקטיבית את הימין הישן, שהופך בקרב ליברלים ופרוגרסיבים למושא לכיסופים – הימין הממלכתי, ההדר הז'בוטינסקאי, נסיכי הליכוד, אנגלה מרקל, מיט רומני! – ומעמיד עולם שבו, כפי שאומרת שבא סלהוב בפתח השיחה שחותמת את הגיליון, "הכול ימין".

אלה כמה מנקודות המוצא של הגיליון הנוכחי. הן מתייחסות לימין החדש כתופעה הווה, שנמצאת בתנועה ועודנה מתפתחת ופתוחה, ולכן נותרת במידה רבה בלתי ידועה ונתונה לוויכוח. אולם הימין החדש איננו רק תופעה פוליטית וחברתית שיש לתארה ולהסבירה. הוא גם אתגר הניצב לפתחה של התיאוריה הביקורתית – והיא כושלת בו פעמים רבות. רבים מן ההוגות וההוגים המזוהים עם התיאוריה הביקורתית שגו בהבנת התופעה של הימין החדש או שהם עדיין מגששים באפלה, מפעילים מערך תיאורטי שמתקשה להמשיג אותה. נדמה כי אותם מהלכים שהשיתו ביקורת חריפה על התצורות הפוליטיות והתרבותיות שנקשרו למשטרים הדמוקרטיים, למחשבה הליברלית ולשיח הזכויות, שבאו חשבון עם מורשת הנאורות וערערו על רעיון השחרור הטבוע במודרניזציה, אינם מסוגלים להתמודד עם תופעה שחורגת, לכל הפחות בחלקה, מאותו תוואי. זכורה לשמצה אמירתו של סלבווי ז'יז'ק לפני בחירות 2016 לנשיאות ארצות הברית, כי לו היה אזרח אמריקני היה מצביע עבור טראמפ. אמירה זו בוודאי מצביעה על היאחזותו של המבקר בעמדת הילד הרע, מי שבאומרו את הבלתי מתקבל על הדעת חושף את העמדה המקובלת ומערער עליה; היא גם מעידה על כך שבאותה נקודת זמן, היבחרותו של טראמפ לנשיא נדמתה כאפשרות לא סבירה, עד כדי כך שהתמיכה בו נהגתה כשעשוע תיאורטי מתריס. אולם מה שעקרונות באמירתו של ז'יז'ק הוא שהיא מראה כיצד מושא הביקורת האולטימטיבי של חטיבות נרחבות בתיאוריה הביקורתית הוא עדיין העמדה (הניאו) ליברלית והפרוגרסיבית (ולכן המועמדת הפוליטית שמייצגת עמדה זו). וכך, לאחר בחירתו של טראמפ, ובעידן של טראמפיזם – כאשר השערורייתי והבלתי מתקבל על הדעת הפך למציאות – מדובר בכשל ביקורתי עמוק. לא בכדי ההוגים הכוכבים של התקופה הזו – יובל נח הררי מכאן וג'ורדן פיטרסון מכאן – רחוקים מאוד מן המסורת של התיאוריה הביקורתית. הם לפעמים מתעמתים איתה, לפחות עד כמה שהם מבינים אותה. אבל בעומק הדברים שניהם דוחים אותה – את הספרייה שהיא העמידה, את הדיונים שמתקיימים בה, את מערכי הפרשנות ואת אופני הדיון שלה.

אירוניה מסוימת טמונה בכך שהתיאוריה הביקורתית במופעה הנוכחיים ניצבת חסרת אונים לנוכח נסיקתו של הימין החדש. זאת כיוון ש"התיאוריה הביקורתית" – שאת שמה טבע מקס הורקהיימר ב-1937, וזוהתה תחילה עם המכון למחקר חברתי באוניברסיטת פרנקפורט – נרקחה מלכתחילה כהתמודדות עם נסיקת הכוחות הפשיסטיים באירופה. הייתה זו הגות מרקסיסטית שעוצבה לנוכח עלייתם של משטרי ימין מסדר חדש, ולכן היא נזקקה, נוסף על ביקורת האידיאולוגיה המרקסיסטית, לתורת היצרים של הפסיכואנליזה, לגנאלוגיה הניטשאנית של המוסר ולפסיכולוגיית ההמון. התיאוריה הביקורתית נוצרה לפיכך כתיאוריה של הימין החדש. כבר בשנות השלושים כתב הרברט מרקוזה שהליברליזם הוא הקרקע שעליה צומחת המדינה הסמכותנית הכוללת; מקס הורקהיימר טען שפשיזם הוא למעשה קפיטליזם מדינתי שמובל לנקודת הקצה שלו; ובשנת 1940 קרא ולטר בנימין להפוך את מצב החירום הפשיסטי למצב חירום אמיתי, מהפכני. בשנים שלאחר המלחמה טען תיאודור אדורנו כי יש להתייחס למציאות הפוליטית ככזו שמקפלת בתוכה את התנאים לפשיזם – ולכן הפשיזם כבר קיים בה, כרוח רפאים המחכה להתממש. הרצאתו משנת 1967 העוסקת בעליית הימין הקיצוני בגרמניה – אשר חלק ממנה מובא בגיליון זה – מראה עד כמה היה אדורנו עסוק בתנועות הימין הפרלמנטריות וסבר כי דרושה תיאוריה חברתית שתיתן להן מענה, הגותי ופוליטי. מכאן עולה כי בניגוד לגנאלוגיה שנפרסה בראשית הדברים, התיאוריה הביקורתית לא נהגתה בתוך המומנט הליברלי, והיא מתקיימת לא רק מתוך יחס דיאלקטי אליו. תחת זאת, היא נוסדה מן השבר – במציאות החברתית ובתיאוריה – שמחולל הסחף אל הימין. ולכן, בה במידה שעלייתן העכשווית של תצורות ימין חדשות היא אתגר שהתיאוריה מתקשה לעמוד בו, היא מזמנת גם הזדמנות לסוב על צירה ולשוב אל שורשיה, אל שאלות היסוד שלה, על מנת להעמידן מחדש ואחרת בעולם משתנה.

***

הטקסטים בגיליון מתמודדים עם האתגר הזה. בשונה מהמתווה האירופי למהדרין, ולמעשה הגרמני, של התיאוריה הביקורתית ששורטט כאן, הם חוצים מגוון מחוזות גיאוגרפיים ותרבותיים: דרום אפריקה וארצות הברית, צרפת וישראל/פלסטין, הכנסייה הקתולית ויהדות המזרח. כמה מהם עוסקים ישירות בישראל. אחרים פורסים את המניפה ומציעים עיון שעובר דרך מקומות אחרים – ובכך מציעים את ההקשר הגלובלי והמבט המשווה ההכרחיים לדיון בחברה ובתרבות בישראל. כולם בוחנים את הימין החדש כתופעה פוליטית וחברתית שיש להבין את התנאים להיווצרותה ואת צורות התקיימותה. בד בבד הם בוחנים – חלקם במפורש, אחרים במובלע – כיצד הימין החדש משנה את הפרספקטיבה, הפרוצדורה והמתודולוגיה של החקירה.

הגיליון נפתח במאמרו של יובל קרמניצר שעוסק באתגר שמציבים משטרי הימין הסמכותני למחשבה הפוליטית. אם ביקורת האידיאולוגיה של המשטרים המודרניים נערכה במפתח של חשיפה – חשיפת מקורות הלגיטימציה, תצורות הסמכות ומנגנוני הכוח של המשטר – מה קורה כאשר חשיפה שכזו הופכת לדפוס הפעולה של המשטרים החדשים עצמם? קרמניצר מנתח את נטייתם של משטרי הימין החדש לחציית החוקים הלא כתובים של הקיום הפוליטי המהוגן. מבעד לזיקתם למגונה ולבזוי, משטרים אלה מקבלים את סמכותם מתוקף אותה חשיפה, כלומר מתוך ערטול הכללים החברתיים המוכרים. על מנת לבאר את סוד קסמם של אותם פוליטיקאים מן הסוג החדש, המאמר עוקב אחר כינונו מחדש של היחס בין מנהיג להמון ובוחן כיצד אותו יחס מתווך בתקשורת ההמונים.

מעין גולדמן מעלה אף היא את שאלת הזיקה בין התיאוריה הביקורתית ובין תצורות השיח של הימין החדש. מוצאה הוא "חוק פעימת הלב" שנחקק בשנים האחרונות בכמה מדינות בארצות הברית – חוק האוסר הפלות באופן גורף, מרגע האיתור של פעימת לב עוברית בשבוע השישי להיריון. גולדמן תוהה על הקשר בין תהליך המשמוע של אותה פעימת לב – משמוע מקסימלי שרואה בלא-נולד סימן מטרים מובהק לעתיד להיוולד – ובין הקריאות הדרוכות, הממצות, המעצימות והמממשות הנהוגות במחקר הביקורתי, לרבות זה הפמיניסטי והקוויירי. מה קורה, לפיכך, כאשר פרוצדורת הקריאה הפרוגרסיבית או הרדיקלית חולקת עקרונות רבים כל כך עם צורת הטענה של הימין מעורד החיים (pro-life)? מתוך כך גולדמן מציעה פתח לקריאה אחרת, חלשה ומקומית יותר. אל מול החתך של הביקורת וההפלה כחתך – היא מציעה קריאה לא ביקורתית.

מאמרה של הילה דיין מנתח את התצורה המקומית של משטרי הימין החדש – הניאו-ציונות. המאמר משרטט את דיוקנה של הניאו-ציונות, על זיקתה לציונות הקלאסית ועל ההבדלים ביניהן. דיין פורסת את השינויים הדרמטיים שעברו על הפרדיגמה הציונית בשנות התשעים מבעד למפגש שהתקיים בה בין ההיגיון הלאומי להיגיון הניאו-ליברלי. היא מראה כיצד מה שהיה נרמה בשנות התשעים כפריצתה של הפרדיגמה הלאומית והפיכתה של החברה בישראל לחברה פתוחה, ליברלית וסובלנית, לא היה אלא ארגונה מחדש סביב מובן משותף מחושל לא פחות – של הצלחה כלכלית של "אומת סטרט-אפ" המבוססת על משטר הפרדה קולוניאלי וניהול מוצלח של הסכסוך. מן המאמר עולה כי היגיון משטרי חדש זה דורש גם שינוי במערך שמעניק לו פשר ומבקר אותו; וכי מושגי המדינה הצנטרליסטית, האליטות המונר-אתניות ומאבקי התרבות הזוהרניים דורשים רויזיה רצינית.

מאמרו של יחזקאל אלשך דן במופע ייחודי ורב-עוצמה של הימין החדש – הימין הלבן בדרום אפריקה שלאחר האפרטהייד. בשונה ממשטרי הימין החדש ההולכים ומתבססים ברחבי העולם, זהו ימין מיעוטי, שעבר לפני שנות דור את "אסון" סיום משטר הפריבילגיות וחווה כעת פחד עז מפני "ג'נוסייד של האדם הלבן". המאמר לא רק חושף את עיוותי המציאות הפוליטית, השקרים, הפירכות וההטיית האידיאולוגיות של אותו ימין גזעני. הוא

מבקש גם לגולל את ההיגיון הפנימי שמוביל עמדה כזו ולהבין את חוויית האובדן ותחושת החרדה שעומדות בבסיסה. הימין האפריקנרי העכשווי, כך עולה מן המאמר, הוא בה בעת חריג ופרדיגמטי: ימי אחיזתו בשלטון אמנם מאחוריו, אבל בדיוק משום כך הוא מסמן עבור משטרי הימין החדש ברחבי העולם אופק עתידי קטסטרופלי, שממנו נגזרות רבות מההצדקות לאופני פעולתם.

כרמה בן יוחנן פונה לכיוון מעט שונה: היא אינה עוסקת בימין החדש במובן המשטרי או הפוליטי, אלא בכנסייה הקתולית וביוזף רצינגר, אחד מחשובי התיאולוגים שלה. רצינגר, שהיה האפיפיור בנדיקטוס השישה-עשר, הספיק לכהן בכס הקדוש וגם להתפטר ממנו, ועוד לפני כן להתפלמס עם הנאורות החילונית מכאן ועם הזרמים הפרוגרסיביים בכנסייה מכאן על היחס בין הדת (הקתולית) והמודרנה. אל מול תזת החילון והתפיסה הרואה במודרנה ניצחון של התבונה על האמונה הדתית, רצינגר טוען ליסוד התבוני הטבוע באמונה הנוצרית וברוקטרינה הכנסייתית. הקתוליות אינה צריכה אפוא לפנות את מקומה לתבונה החילונית או להתפשר איתה על אופני הפשר ומאחזי הכוח, כיוון שהנצרות הקתולית, לפי רצינגר, היא שניצבת בבסיס הרוחני והמוסרי של הקיום התבוני המודרני. רצינגר איננו, כמובן, הוגה של הימין החדש. אבל בכתביו הוא מעמיד מהלך נגדי למחשבת הנאורות החילונית, שמעברה האחר מצוי הימין החדש.

הוד הלוי כתב מסה על הסופר הצרפתי מישל וולבק – הן כסימפטום של הימין החדש, הן כתיאורטיקן שלו. וולבק החל את דרכו הספרותית כמבקר פנימי של השמאל האירופי וגולל בספריו את הדלדול והניוון שנוצרו בעקבות כישלון תנועות השחרור של שנות השישים והסבתן לצווי מוסר אסקטיים. אולם בראשית המאה העשרים ואחת פנה וולבק יותר ויותר לאפיון צורות החיים החדשות, המשוללות כל אופק של שחרור, שפועלות בתוך הבכחנליה הריקה של הגלובליזציה הניאוליברלית הטכנולוגית, ויוצרות דגם חדש של מלנכוליה שאותו הלוי מכנה "מלנכוליה של הימין".

רולא ח'ורי אצרה תיק עבודות ובו יצירות של ארבעה אמנים פלסטינים שפועלים היום בחיפה. העבודות הללו נוצרו מתוך תנאיה של יצירת האמנות בעידן הימין החדש בישראל/פלסטין, כאשר בחסות ניהול שקט ויעיל של הסכסוך מתרחבת ומעמיקה השליטה הישראלית בפלסטינים. ח'ורי מכנה זאת "מצב נישול" או "מצב מיצוי", שבו הנישול המתמשך של הפלסטינים מנכסיים הטריטוריאליים, החומריים והסמליים הוא גם מיצוים עד תום, ריקונם והפיכתם לדוממים. ארבעת האמנים מציעים דרכי התמודדות שונות עם המצב הזה: רביע סלפיתי מראה בתצלומיו את הטבע שמכסה על שרידיה של תרבות שהוכחשה והושכחה; נרדין סרוג'י חושפת בחלל התצוגה את עקבות עברו, או מציבה כלים וחפצים שיוצרים בו חלל אחר; חמודי ג'נאם מתערב ומטפל בתצלומים מארכיונים ציוניים ומחדיר אליהם אלמנטים זרים, או חותך את הדימויים שבהם ומחפש מה שמסתתר מאחוריהם; והייתם חדאד מעצב זיכרון אישי ומשפחתי שמבוסס על כסות והמצאה מחדש.

באפריל 1967 הוזמן תיאודור אדורנו, איש אסכולת פרנקפורט ומראשי מנסחיה של התיאוריה הביקורתית, לשאת דברים בתא הסטודנטים הסוציאליסטים באוניברסיטת וינה. הוא נשא הרצאה על התחזקות הימין הקיצוני בגרמניה על רקע היוסדה של האנפיהדה, המפלגה הנציונל-דמוקרטית של גרמניה, מפלגת ימין קיצוני בעלת צביון נאצי, והחשש שהיא תזכה לתמיכה לא מבוטלת בבחירות לפרלמנט של מערב גרמניה – חשש שנתבדה כעבור שנתיים. הקלטה של ההרצאה נשמרה בארכיון (והיום היא זמינה להאזנה מקוונת), אך בדפוס היא ראתה אור בגרמניה רק בשנה שעברה ועוררה עניין רב עם פרסומה. ניתוח הסיבות לעלייתו של ימין קיצוני חדש בשנות השישים שופך אור גם על הימין החדש של ימינו. אדורנו דן בהרצאה בשובה של הלאומיות הפתולוגית, בהתפרצות המתחים המעמדיים הלא פתורים בקפיטליזם המאוחר ובמשאלה הלא מודעת לקטסטרופה חברתית. על כל אלה מתבסס הימין הקיצוני החדש – שלטענת אדורנו, אין לו מרכז אידיאולוגי מוצק או תיאוריה פוליטית של ממש וזהו סוד כוחו, הממומש בתכסיסי התעמולה הגמישים והיעילים שלו.

חלק מן ההרצאה של אדורנו מופיע בגיליון זה; ההרצאה המלאה תראה אור בקרוב בספר שהוא פרי של שיתוף פעולה בין הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום, ותיאוריה וביקורת והוצאת מכון ון ליר. נווה פרומר הקדים להרצאה מבוא מקיף לתיאוריה החברתית של אדורנו, ובו הוא מסביר לא רק כיצד המתחים המבניים מתפרצים בקפיטליזם המאוחר, אלא כיצד לפי אדורנו הם הרוב מהוסים ומוכלים בתוכו. כך, גם אם האנטגוניזם המעמדי אינו גלוי כפי שהיה בעבר, הוא עדיין מבנה את החברה; בה בעת, גם אם רוב בני האדם אינם חווים באופן סובייקטיבי את האנטגוניזם החברתי – אין הוא רק בגדר כזב שיש להפריכו בעזרת ניתוח מבני, אלא כשלעצמו הוא עובדה חברתית שיש להבין את אופני פעולתה.

את הגיליון חותמת שיחה שערכתי עם המשוררת והחוקרת שבא סלהוב, ובה ביקשתי ממנה לחשוב על הימין החדש בישראל כתופעה פוליטית עכשווית שיש להבין את תצורות העומק שלה. השיחה נפתחת בהבחנה בין ימין חדש לימין ישן; וכאשר נדמה כי הכול הוא ימין, היא פונה לאפשרות לחשוב מעבר לימין – מתוך מה שהיא מבינה כתיאולוגיית הכישלון שמצויה בראשית הציונות. סלהוב מנגידה אותה להתפרצות הכנענית-משיחית והבידורית-רבהבתנית משנות השבעים ואילך ומתוכה היא מבקשת לחייב דגם מסוים של מדינה יהודית, כזה השולל את האקט המדיני הנוצרי ומציב מולו את המחשבה הריבונית המשנאית. השיחה התקיימה בכיתה של סלהוב ביפו לאורך כשנה – בין שלוש מערכות בחירות – והיא נושאת את חותם זמנו של הימין החדש.

בחודשים האחרונים לעבודה על הגיליון פרץ משבר הקורונה ונדמה היה כי סוגיית עלייתו של הימין החדש נדחתה לנוכח מגיפה כלל-עולמית ומצב חירום בינלאומי שכל המשטרים – ימין חדש, ימין ישן ומה שביניהם – הושלכו בן-רגע להתמודדות איתם. גם הדומיננטה הביקורתית נותבה לכיוונים אחרים: לביקורת לקיחתן של סמכויות החירום הפוליטיות ומשטור התנועה הקיצוני, דרדור מערכות הבריאות הציבוריות ומדיניות הרווחה בעבר, ושאלת המקצועות החיוניים מכאן והעבודות הניתנות להשבתה מכאן בהווה. אולם צורות ההתמודדות במדינות השונות חשפו הבדלים באופיים של המשטרים השונים – במידת ההיעתרות לאזהרות המדענים, במהירות הטלת הסגר הכללי, במוכנות לעצירת הכלכלה ובאופני הפיקוח על האזרחים. דיון בכך נעדר מן הגיליון שהמאמרים בו נכתבו עוד לפני הקורונה. בגיליון הבא יהיה תיק קורונה שיציע פרפסקטיבות שונות למשבר שפרץ, ועודנו מתקיים, בעידן הימין החדש.

ואילו הגיליון הנוכחי מציע מחשבה על ראשיתו של יחס מחודש למשבר. בהתמודדות עם הימין החדש הוא מבקש לשרטט את התנועה ממחשבה ביקורתית מפולשת רעשים למחשבה ביקורתית כרעש. רעש במובנו כרעש אדמה – תנועה של לוחות טקטוניים וחיכוכם זה בזה עד שייסודותיה של הארץ נבקעים; כלומר לא רק מחבר התנודות שמפלטות את מרחב השמע, אלא גם תנועה אחת שמפלטת וקורעת אותו. רעש האדמה יוצר שבר. והשבר, יש לזכור, הוא שעומד בלב מעשה הביקורת: ה-*critique* באה מן הפועל היווני *krino* – שמשמעותו להבחין, להפריד, לחתוך, להכריע. מוצאה ב-*kritike techne*, אמנות הביקורת, כלומר ההכרעה העקרונית שמקפלת בתוכה את שיקוליה. ההבחנה או ההבדלה – *krinein* – נמצאת במרכז ההתפלספות הסוקרטית. ברפואה הקדומה היא סימנה את הרגע המכריע בהתפתחותה של מחלה, שבו נקבע אם החולי המתפשט בגוף יכריע את החולה, או שהגוף החי יגבר עליו. משם היא התגלגלה בתחומי דעת שונים והגיעה, דרך הפילולוגיה ושיפוט הערך של יצירות ספרות ואמנות, אל הפרויקט הביקורתי הקאנטיאני (*Raffnsøe* 2017), ובהמשך ל"ביקורת הביקורת הביקורתית" של מרקס ואנגלס (הכותרת המקורית של המשפחה הקדושה) ולתיאוריה הביקורתית.

ביקורת ושבר, משבר וביקורת. *Krise und Kritik* היה שם כתב העת שברכט ובנימין תכננו לייסד בברלין בשנת 1930; *Kritik und Krise* הוא שם ספרו המפורסם של ההיסטוריון ריינהרט קוזלך (Koselleck 1973). כיצד, אם כן, לשוב למשבר שבביקורת? על פניו זו נראית שאלה מוזרה, שכן לאן שאנו פונים בימים אלה אנו שומעים על "משבר": משבר בריאותי חסר תקדים, ואיתו משבר פוליטי יוצא דופן ומשבר משפטי ראשון מסוגו, ומשבר כלכלי שבפתח ומשבר צבאי שעלול לפרוץ בכל עת. אנחנו עמוסים במשברים, והדרמטיות שבה מכריזים עליהם נשזרת באופן היומיומי שבו חווים אותם. יותר משהם שוברים את המציאות, הם הרחש העולה ממנה. בעידן של הפרעת קשב קולקטיבית, שבו ההווה דחוס ורווי – מנותק מן העבר ומשולל עתיד מובהק – נוצרים רגעים בדידים ומקוטעים שיחד

נמסכים לרצף של שביירות. בשלב הנוכחי של הקפיטליזם הפיננסי, המשברים התכופים שפוקדים אותו מעוכלים היטב לתוכו ומאפשרים את המשך פעולתו; כמו בבדיחה על אותם כלכלנים מרקסיסטים שחזו אחד-עשר מבין ארבעת המשברים הכלכליים של המאה העשרים.

אבל המשבר – המשבר של הביקורת – שונה: הוא קונפליקטואלי ואנטגוניסטי, מפצל ומפגלג; לא אקומולטיבי, לא מתוסף וחובר לרצף; קוטע, מכריע, מסיט. אין זה רק המשבר שמאתרת הביקורת בעולם, המשבר כעובדה חברתית; אלא גם המשבר שהעולם מטיל עליה והמשבר שמתחולל בה. כותרת ספרה האחרון של ננסי פרייזר, המנתח את קריסתה של ההגמוניה הניאוליברלית הפרוגרסיבית בארצות הברית, מצטטת את המשפט המפורסם שכתב אנטוניו גרמשי בשנת 1930 **במחברות הכלא**: "המשבר נעוץ בעובדה שהישן גוסס והחדש אינו יכול להיוולד". הימין החדש הוא יציר המשבר הזה: בתהום שבין מה שהיה ונחתם למה שעדיין לא מתממש, בפער שבין הנודע אך המיושן לחדש שטרם נגלה, ובתנודה שבין האירוע הפוליטי לאופני השגתו. על מנת להבין את מערכיו – ועוד יותר מכך, לפעול בתחומיהם – אי-אפשר רק להמשיך להרעיש מכיוונים שונים את הבסיס הליברלי הקורס, ובכך לחבור לרעשי הרקע המלווים את נפילתו. יש להפוך את הרעש לשבר, ולהעמיד חזית ביקורתית שהיא חתך וקרע: חתך במערכי הצבירה של הריבוי והשונות שמאכלסים את הרצף הכלכלי הבלתי מופרע; וקרע אל מול התצורה הפוליטית החדשה שצורפת אותם לכדי אסון ציוויליזטורי.

***

הגיליון הנוכחי של תיאוריה וביקורת הוא הראשון בעריכתו. נפלה בחלקי זכות גדולה להתמנות לעורך כתב העת ולקבל לידי את התוויית דרכו בשנים הקרובות. אלה אינם זמנים טובים; ובמשתמע, לא זמנים טובים – לתיאוריה או לביקורת. מרחב הדיון הביקורתי – ביקורת השלטון, המדינה, הכלכלה; ביקורת צורות החיים ההגמוניות וביקורת הערכים הרווחים – הולך ומצטמצם. יש המפחדים להשמיע את קולם, יש שאינם יודעים מה להשמיע, יש ששכחו שיש להם קול. בד בבד, גל ניאו-פוזיטיביסטי שוטף את מדעי הרוח והחברה, ופוקעת הסבלנות לעשייה תיאורטית, ספקולטיבית, שאינה תלויה במושא בודד או אחוזה בתחום דעת מוכר. זו גם אינה עת טובה להוציא כתב עת: גיליונות מודפסים שיוצאים לאור אחת לחצי שנה ובהם מאמרים ארוכים ולא קלים לקריאה – מי ידרוש אותם? קל וחומר כתב עת בעברית, באקדמיה שתובעת מחוקריה וממרציה פרסומים באנגלית בלבד.

על תיאוריה וביקורת לפעול נגד התנאים הללו – במסלולי מעקף ובנתיבי התנגשות. הוא יבקש להביא קולות רבים ושונים שיציעו בו דיון תיאורטי של ממש ויערכו מחשבה מחודשת על התיאוריה והביקורת בעת הזאת. תהיה בו פנייה למציאויות פוליטיות, חברתיות ותרבותיות קונקרטיות – מתוך הבנה שהן לעולם אינן ניתנות בפשוטן ושאינן

ליישם עליהן תפיסה תיאורטית מוכנה מראש, אלא הן אלה שיוצרות מפתח למחשבה. ננסה ללכת אל מעבר למובן מאליו – גם זה שהתקבע במחשבה הביקורתית – ולמצוא אופנים ונתיבים אחרים. כתב העת יפעל נגד חרושת הפרסומים שאליה נקלעה האקדמיה בשני העשורים האחרונים, תעשייה של ייצור כפוי של מאמרים רבים ככל הניתן – מאמרים ללא קוראים. הוא יהיה כתב עת אחר, ובו כתב אחר – שיש בו הגות ומחקר, תעיייה רעיונית והתנסות לשונית, כתב עת שפונה לקוראים שייגעו בו ממש, בדפיו, במילותיו, בקולות שבוקעים ממנו ושהוא מזמן לתוכו. תיאוריה וביקורת קורא לקוראים – שיקראו אותו, ולא רק יקראו בו; לא רק את המאמר שהם נזקקים לו ללימודיהם או למחקרם, אלא גם את זה שלפניו וזה שאחריו, וכך גם את הקשרים שנוצרים ביניהם, את סגנונם ואת תביעתם מעיון ומן המעש.

הרכב הכותבות והכותבים בגיליון הזה מבטא חילוף דורות בכתב העת: לכולם זהו המאמר הראשון שהם מפרסמים בתיאוריה וביקורת. מן ההרכב הזה עולה גם סימן מעניין בסוציולוגיה של הידע: לאף אחת או אחד מהכותבים אין, נכון לזמן פרסום הגיליון, משרה תקנית באוניברסיטה ישראלית. בשנה האחרונה הוקמה במכון ון ליר קבוצת המחקר של תיאוריה וביקורת, ובה חוקרות וחוקרים צעירים מתחומי דעת שונים שדנים במהלכיה של התיאוריה הביקורתית כאן ועכשיו, בניסיון לשרטט כיווני חקירה אפשריים. כתב העת גם השיק זה עתה אתר חדש ובו – נוסף על גיליונות העבר, שמאמריהם פתוחים לקריאה – שלל טקסטים ופעילויות. ניתן למצוא שם את רשימותיו של ג'ורג'יו אגמבן על מגיפת הקורונה, שתורגמו במיוחד עבור כתב העת; ואת סדרת השיחות המקוונות שערכנו בימי הקורונה. בסוף פברואר ובתחילת מרץ השנה ערך כתב העת, בשיתוף מכללת ספיר, סדנת מחקר בנושא "מחשבה מהדרום"; הסדנה נמשכה יומיים והתקיימה במכון ון ליר ובמכללת ספיר. בעתיד הקרוב נמשיך לקיים ימי עיון, סימפוזיונים ושידורים מקוונים נוספים. כתב העת לא יוותר רק בין כריכותיו, אלא יהיה מצע וזרז לפעילותה של קהילת ביקורת אינטלקטואלית בעברית. בתנאים של הפרטת הדעת, של בידוד הולך וגובר בעבודה האינטלקטואלית, של ספירה ריקה של תוצריה, של כתיבה מחקרית שנדרשת להתנתק מהקהילה שממנה היא מגיעה, מלשונה ומאורחותיה – קיומו של כתב עת תיאורטי ביקורתי נעוץ בפנייה חדה מתנאים אלה ממש. עליו להציע אופק של שותפות דורית ובין-דורית, של חברות וחברות – בניסיון לאקטואליזציה של מערכי הידע ואופני המחשבה ולטרנספורמציה של העצמי, האישי והקולקטיבי.

אני מבקש להודות לעדי אופיר, ליהודה שנהב ולאתן בר-יוסף, עורכי תיאוריה וביקורת בעבר שנפגשו ושוחחו איתי והשיאו לי עצות טובות. תודה לראש מכון ון ליר, שי לביא, על האמון שנתן בי ועל פתיחותו לרוח ההתחדשות של כתב העת; ולמנכ"ל שמעון אלון, למשנה לראש המכון יוכי פישר, ולצוות המולטימדיה המופלא – נרי לידר, תמר עבאדי ואדם קלין-אורון – שתורמים להרחבת פעילותו של כתב העת. פעילות זו ארוגה

בשלל הפעילויות שנערכות במכון ון ליר; ועצמאותו הפוליטית ואי־תלותו המוסדית של המכון הם שמאפשרים את היותו בית לתיאוריה וביקורת למן היווסדו של כתב העת, לפני כמעט שלושים שנה, ועד היום. תודות לטל שמשוני, שעיצב מחדש את כתב העת ברוב טעם, וליונה רצון, המפיקה האחראית של הוצאת מכון ון ליר, שעמדה על מה שחשוב בעיצוב הזה. ותודה גדולה לשלוש הנשים שעובדות יחד איתי על כתב העת: לטל כוכבי, העורכת הראשית וראש הוצאת מכון ון ליר, על מחויבותה לסדר יום אינטלקטואלי; לעורכת המשנה, אורנה יואלי־בנבנישתי, שהכניסה אותי כרזי כתב העת וממשיכה להקפיד בקלה כבחמורה; ולמזכירת המערכת ענת שלם שידה ודעתה בכול דובר אינו חומק ממנה.

ביבליוגרפיה

- אופיר, ערי, 1992. "פתח דבר", תיאוריה וביקורת 2 (קיץ), עמ' 3-5.
- ארנדט, חנה, [1958] 2013. *המצב האנושי*, בתרגום אריאלה אזולאי ועדי אופיר, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- מארקס, קארל, 1955. "תיוזות על פויארבאך", קארל מארקס ופרידריך אנגלס, *כתבים נבחרים*, ב, מרחביה: ספריית פועלים, עמ' 306-309.

- Brown, Wendy, 2019. *In the Ruins of Neoliberalism: The Rise of Antidemocratic Politics in the West*, New York: Columbia University Press.
- Connolly, William E., 2017. *Aspirational Fascism: The Struggle for Multifaceted Democracy under Trumpism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Crouch, Colin, 2004. *Post-Democracy*, Cambridge and Malden, MA: Polity.
- Cusset, François, 2018. *How the World Swung to the Right*, South Pasadena: Semiotext(e).
- Fraser, Nancy, 2019. *The Old Is Dying and the New Cannot Be Born*, London and New York: Verso.
- Koselleck, Reinhart, 1973. *Kritik und Krise*, Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Mondon, Aurelien, and Aaron Winter, 2020. *Reactionary Democracy: How Racism and Populist Far Right Became the Norm*, London and New York: Verso.
- Mouffe, Chantal, 2018. *For A Left Populism*, London and New York: Verso.
- Raffnsøe, Sverre, 2017. "What Is Critique? Critical Turns in the Age of Criticism," *Outlines* 18(1), pp. 28-60.
- Traverso, Enzo, 2019. *The New Faces of Fascism: Populism and the Far Right*, London: Verso.